

ELTE | BTK

Mit figyeljünk meg műalkotásokban?

Lírai és epikus művek értelmezése

**MAGYAR EMELT
MAGABIZTOSAN**

A MŰALKOTÁS MIKRO- ÉS MAKROSZINTJEI

Minden műalkotás **egyedi** jelenség, ezért általános kulcs nincsen a műelemzéshez.

- Az egyes szövegeknél meg kell találni azokat az egyedi, **fő jellemzőket**, amelyek meghatározzák az adott szöveget.
- Az érettségien ebben segítenek az adott **feladat szempontjai**.
- Ezen kívül vannak olyan általános **elemzési szempontok**, amelyek tudatosítása segít azonosítani egy-egy műalkotás lényegi vonásait.

A következőkben szövegek elemzésén keresztül néhány gyakran fölmerülő szempontról lesz szó.

Lírai művek elemzése során érdemes külön átgondolni a műalkotás

- **makroszintjét**: szerkezet, cím, központi téma, rímek és ezek összefüggései
- **mikroszintjét**: képi világ, nyelvhasználat, alakzatok
- **kontextusát**: a szövegen kívüli különböző tényezők, vagyis a szerző, a korstílus, szövegközötti kapcsolatok, stb.

LÍRAI MŰVEK SZERKEZETE: LOGIKAI VISZONYOK

A) Logikai-retorikai elrendezés: ok-okozati viszonyok (Petőfi Sándor)

A XIX. SZÁZAD KÖLTŐI

Ne fogjon senki könnyelműen
A húrok pengetéséhez!
Nagy munkát vállal az magára,
Ki most kezébe lantot vesz.
Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalomad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd.

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldé
Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

Előre hát mind, aki költő,
A néppel tűzön-vízen át!
Átok reá, ki elhajtja
Kezéből a nép zászlaját.
Átok reá, ki gyávaságból
Vagy lomhaságból elmarad,
Hogy, míg a nép küzd, fárad, izzad,
Pihenjen ő árnyék alatt!

Vannak hamis próféták, akik
Azt hirdetik nagy gonoszan,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szemtelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,
Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.

B) Ellentétre épülő elrendezés (Kosztolányi Dezső)

BOLDOG, SZOMORÚ DAL

Van már kenyerem, borom is van,
van gyermekem és feleségem.
Szívem minek is szomorítsam?
Van mindig elég eleségem.
Van kertem, a kertre rogyó fák
suttogva hajolnak utamra
és benn a dió, mogyoró, mák
terhétől öregbül a kamra.

Mit eldalolok, az a bánat
könyvekbe borít nem egy orcát
és énekes ifjú fiának
vall engem a vén Magyarország.
De néha megállok az éjen,
gyötrődve, halálba hanyatlón,
úgy ásom a kincset a mélyen,
a kincset, a régit, a padlón,
mint lázbeteg, aki föleszmél,
álmát hüvelyezve, zavartan,
kezem kotorászva keresgél,
hogy, jaj, valaha mit akartam.
Mert nincs meg a kincs, mire vágytam,
a kincs, amiért porig égtem.
Itthon vagyok itt e világban
s már nem vagyok otthon az égben.

LÍRAI MŰVEK SZERKEZETE: ISMÉTLÉS, VARIÁCIÓK, MELLÉRENDELÉS

A) A refrén változatai (Petőfi S.)

DALAIM

Elmerengek gondolkodva gyakran,
S nem tudom, hogy mi gondolatom van,
Átröpülök hosszában hazámon,
Át a földön, az egész világon.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Holdsugári ábrándos lelkeknek.

A helyett, hogy ábrándoknak élek,
Tán jobb volna élnem a jövőnek,
S gondoskodnom... eh, mért gondoskodnám?
Jó az isten, majd gondot visel rám.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Pillangói könnyelmű lelkeknek.

B) A versszakkezdés változatai

Wass Albert:

Üzenet haza

Üzenem az otthoni hegyeknek:
a csillagok járása változó.
És törvényei vannak a szeleknek,
esőnek, hónap, fellegeknek
és nincsen ború, örökkévaló.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

Üzenem a földnek: csak teremjen,
ha sáska rágja is le a vetést.
Ha vakond túrja is a gyökeret.
A világ fölött őrködik a Rend
s nem vész magja a nemes gabonának,
de híre sem lesz egykor a csalánnak;
az idő lemarja a gyomokat.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.

LÍRAI MŰVEK SZERKEZETE: A KÉPI VILÁG MIND RENDEZŐELV

A) Szimbólum, allegória (Ady Endre)

Búgnak a tárnák

Havas csúcsával nézi a napot
Daloknak szent hegye: a lelkem,
Gonosz tárnáktól általverten.

Álmok, leányok, bomlott ingerek,
Gondok, kínok vájták a mélyet:
Gyültek a tárnák és a rémek.

Fent, fent a csúcson: nagy-nagy szüzi csönd,
Gondolat-manók csoda-tánca,
Lent: a rémeknek harsogása.

Lelkem tetőjén szent táncaikat
Fürge manók riadva járják,
Lentről, letről búgnak a tárnák.

Egy pillanat és megindul a hegy:
A büszke tető táncos népe
Bevágódik a semmiségbe.

B) A képi világ asszociációi (József Attila)

KLÁRISOK

Klárisok a nyakadon,
békafejek a tavon.
Báránygané,
bárányganéj a havon.

Rózsa a holdudvaron,
aranyöv derekadon.
Kenderkötél,
kenderkötél nyakamon.

Szoknyás lábad mozgása
harangnyelvek ingása,
folyóvízben
két jegenye hajlása.

Szoknyás lábad mozgása
harangnyelvek kongása,
folyóvízben
néma lombok hullása.

1928 nyara

LÍRAI MŰVEK SZERKEZETE: TÉR ÉS IDŐ

A) Időszembesítő vers (József Attila)

(TALÁN ELTÜNÖK HIRTELEN...)

Talán eltünök hirtelen,
akár az erdőben a vadnyom.
Elpazaroltam mindenem,
amiről számot kéne adnom.

Már bimbós gyermek-testemet
szem-maró füstön szárítottam.
Bánat szedi szét eszemet,
ha megtudom, mire jutottam.

Korán vájta belém fogát
a vágy, mely idegenbe tévedt.
Most rezge megbánás fog át:
várhattam volna még tiz évet.

B) A tér mint szerkezeti elv: tájköltészet

AZ ALFÖLD

Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.

Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom
Börtönéből szabadult sas lelke,
Ha a rónák végtelenjét látom.

Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Délibábos ég alatt kolompol
Kis-Kunságnak száz kövér gulyája;
Deleléskor hosszú gémü kútnál
Széles vályu kettős ága várja.

Ott tenyészik a bús árvalányhaj
S kék virága a szamárlenyegeknek;
Hűs tövéhez déli nap hevében
Megpihenni tarka gyíkok térnek.

Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma
Néz, s megettök, mint halvány ködoszlop,
Egy-egy város templomának tornya. -

Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsöm, itt születtem.
Itt borúljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sír is fölöttem.

A SZÖVEG MIKROSZINTJE: FOGALMI NYELV ÉS KÖLTŐI KÉPEK

Fogalmi nyelv:

- A szavak hétköznapi jelentésükben állnak.
- Az elrendezés és a stílusérték válik költői eszközzé.

Képi eszközök:

- A szövegben fölvetett új, nem hétköznapi jelentés
- Központi metafora: „*próbáid áldott oltó-kése*”
  - Képi és fogalmi oldal / jelölő és jelölt
  - Értelmezés: a kettő közötti kapcsolat
    - *szenvedés* – *oltó-kés* azonosításának értelmezései
    - Kapcsolata a szöveg más részeivel

Tóth Árpád: Isten oltó-kése

Pénzt, egészséget és sikert
Másoknak, Uram, többet adtál,
Nem kezdek érte mégse pert,
És nem mondom, hogy adósom maradtál.

Nem én vagyok az első mostohád;
Bordáim közt próbáid éles kését
Megáldom, s mosolygom az ostobák
Dühödt jaját és hiú mellverését.

Tudom és érzem, hogy szeretsz:
Próbáid áldott oltó-kése bennem
Téged szolgál, mert míg szívembe metsz,
Új szépséget teremni sebez engem.

Összeszorítom ajkam, ha nehéz
A kín, mert tudom, tied az én harcom,
És győztes távolokba néz
Könnyekkel szépült, orcád-fényü arcom.

LÍRAI MŰVEK NYELVEZETE, STÍLUSA. INTERTEXTUALITÁS

Archaikus

Emelkedett

Semleges/társalgási

Újító

Nyelvi szintek vizsgálata

(hang, szó, szóelem,
mondat)

Hah, de mi szörnyű zaj,
Mily lárma riasztja
Egyszerre az egyház
Temetői nyugalma!
Mennydörgés?
Vagy kásának forrása fazékban?...
Nem!
Ott ember hortyog.

Ady Endre: Krónikás ének 1918-ból

Iszonyú dolgok mostan történülnek,
Népek népekkel egymás ellen gyűlnek,
Bűnösök és jók egyént keserülnek
S ember hitei kivált meggyöngülnek.

Varró Dániel:

Se óda, se bordal

Jöjj, hajnali Múza, és írni segíts,
nem jön ceruzámra se óda, se bordal.
A papír egy üres, korareggeli beach,
jöjj hónod alatt boogie board-dal.

Kávék fanyar, őszi levét iszom én,
s úgy vágyom azokra a nyári vizekre...
Vörösödve feküdni a beach közepén,
míg jössz a homokba zizegve.

A szivacsutya hangja. Amint leverem.
Folyatom tele langyos vízzel a kádat.
Kutyaként ugrál föl a hú szerelem
rád, nyalja a tenger a lábad,

úgy jössz boogie board-dal a hónod alatt...
Állát kacorozza derűsen az Isten,
nagy, bumszli, piros seb az égen a nap.
Hova tűnt el ez, én kicsi giccsem?

EPIKUS MŰVEK SZERKEZETE: A KLASSZIKUS NOVELLA

Expozíció

Bonyodalom

Kibontakozás

Tetőpont

Megoldás

Elbeszélői
nézőpont
sajátosságai.

Anton Pavlovics
Csehov:

A csinovnyik halála

Egy kiváló szép estén a nem kevésbé kiváló Ivan Dmitrics Cservjakov hagyatéki végrehajtó a földszinti zsöllye második sorában ült, és látcsövén keresztül gyönyörködött a *Corneville-i harangokban*. Gyönyörködött, és a földi boldogság csúcspontján érezte magát. De hirtelen... Elbeszélésekben gyakorta találkozunk ezzel a „hirtelen”-nel. Igazuk is van az íróknak: az élet olyannyira bővelkedik váratlan meglepetésekben! Szóval, Cservjakov arca hirtelen elfintorodott, szeme kidülledt, lélegzete elállt... leeresztette szeme elől a látcsövet, előrehajolt és... hapci!!! Amint tetszenek látni, tüsszentett. Tüsszenteni sehol senkinek sem tilos. Tüsszent a paraszt, tüsszent a rendőrkapitány, sőt némelykor még a valóságos titkos tanácsos is. Mindenki tüsszent. Cservjakov nem is jött zavarba, zsebkendőjével megtörülközött, és mint udvarias ember, körül nézett: nem zavart-e meg valakit a tüsszentésével? Ekkor azonban menthetetlenül zavarba jött. Észrevette, hogy a zsöllye első sorában az előtte ülő öregúr a kesztyűjével törölgeti a tarkóját meg a kopasz fejét, és valamit mormol hozzá. Az öregúrban Cservjakov felismerte Brizzsalov államtanácsost, a közlekedési minisztérium tábournoki rangban lévő főtisztviselőjét.

„Ráprüszköltem! – gondolta röstelkedve Cservjakov. – Nem a főnököm, más hivatalban szolgál, de mégiscsak kínos Bocsánatot kell kérnem tőle.”

EPIKUS MŰVEK SZERKEZETE: ÚJÍTÓ FORMÁK

Különböző idősíkok keveredése – hangulatok a tudatfolyamban, asszociációk

(Krúdy Gyula: Ifjú évek)

A podolini kolostorban - gondolta magában egyszer egy őszes férfiú, éjszaka, őszfelé, odakint a háztetőkön ködből való kéményseprők jártak a nedves holdfényben - volt vagy van egy régi kép, a képen torzonborz ember, a bajusza boglyasan felfelé kunkorodó, mint a hősöké, a szakálla tömör és rozsdaszínű, mintha egy göndörhajú nő vöröslő hajából való volna, a szeme két karika, benne hosszúkás, világoskék szemgolyó, az arca pedig piros, mint a bor fénye napos téli időben a fehér asztalon: ez volt herceg Lubomirski.

Ki volt, mi volt a herceg, mielőtt kopottas, aranyozott ráják között elfoglalta volna helyét a régi kolostorban? - ez szorosan nem tartozik e történethez. Elég az hozzá, hogyan ott volt, a bolthajtás alatt a falon, amelynek lehullott vakolatán még itt-ott látszottak nyomai a falra festett képeknek, amelyeken a régen megholt szentek játszadoznak egymás között. Szent Anna egy kis zsámolyon üldögélt, az arcát megérintette a régiség, csak két fakó szeme tekingetett kérdőleg a diákokra, akik a folyosó kockakövein csizmában kopogtak. Mintha állandóan a leckék megtanulásáról tudakozódott volna a szent asszony. György sárkányát öldökölte - a középben helyet foglalt Lubomirski úr.

Külső nézőpont (Kosztolányi Dezső: Édes Anna)

Anna, aki nem ismerte az idegen bútorokat, feldöntött egy tölgyfaszéket, Moviszterék egy székét, az teljes hosszában elvágódott a padlón. Várt, hogy mi lesz. Gazdái az első, mély álmukat aludták, nem ébredtek föl.

A szomszédban egy kutya vonított a teleholdra, ott nem messze tőlük, a Tábor utcában a Hattyú, az a nagy, fehér kutya, amelyiket ismert. Anna ide-oda lépegetett. Visszaszaladt a konyhába, evett valamit a sötétben, gyorsan és mohón, ami véletlenül keze ügyébe esett, egy rántott csirke combját meg sok-sok süteményt.

Utána az előszoba ajtajára borult, mintha ki akarna innen menni valahová. De mást gondolt, hangosan a fürdőszobába futott, onnan a sárga tapétaajtón a hálóba.

Belső nézőpont, függő beszéd (Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés)

Az a képtelen gondolata támadt, hogy talán a ruhája is véres, sok folt van rajta, csak ő nem látja, nem veszi észre, mert felfogása gyengült, megromlott, agya elborult. Most eszébe ötlött, hogy az erszény véres volt. „No tessék! Hiszen akkor a zsebem is véres, bizonyosan, mert azon nedvesen dugtam zsebre az erszényt!” Villámgyorsan kifordította a zsebet, és csakugyan: a bélésen vérnyomok voltak, foltok.

JELLEMÉK ÉS MOTIVÁCIÓ: DIREKT ÉS INDIREKT ÁBRÁZOLÁS

Közvetlen (direkt) ábrázolás (Gelléri Andor Endre: *Pármai likőr* – középszint, 2010. május)

Abban az üvegben pármal likőr volt, amit a nagyságos asszony fia küldött Olaszországból. A fiú kint tanult Genovában, s a nagyságos asszonynak úgy tűnt, hogy valahányszor egy picikét iszik a likőrjéből, hát mintha csókot váltana a fiával. Sajnos, ez az Imcsikné semmit se lopott olyan szívesen, mint az italt. Néha hónapokon át is eldolgozott, csak tiszta vízzel élt, de egyszerre csak valami szív baja támadt, valami házmester csapta be vagy lakatossegéd, s ilyenkor Imcsikné annyit nyakalt, amennyi csak beléje fért. Noha már vagy hatvanszor faképnél hagyták különböző férfiak ura halála óta, ő makacsul üldözte a szerelmet, s ilyenkor egészen kifordult magából.

– Megkergült, rájött – mondta –, majd nemsokára belátja, hogy a hebegős asztalosmesterek se jobbak, mint a lakatosok meg a kéményseprők voltak, aztán rendbejön. Én csupán azt kívánom, hogy ezt a likőrt ne bántsa. Mert ha ehhez hozzányúl, kidobom.

Közvetett (indirekt) ábrázolás (Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*, 14. fejezet)

- Ordított a szél - szólt Esti Kornél. - A sötétség, a hideg, az éj jeges virgáccsal verte végig s összekarmizsálta arcomat.

Orrom sötétbíbor volt, kezem szederjes, körmeim lilák. Csorogtak könnyeim, mintha sírnék, vagy megolvadt volna bennem az élet, mely még nem fagyott jégkupaccá. Köröskörül fekete sikátorok ásítottak.

Én csak álltam és vártam, topogtam a kőkemény aszfalton, s körmeimbe fújtam. Télikabátom zsebébe rejtettem meggémberedett ujjaimat.

Végre messze-messze a ködben feltűnt a villamos sárga fényzeme.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES
KEISZ ÁGOSTON
RAÁTZ JUDIT

ELTE
EÖTVÖS
KIADÓ

ÉRETTSÉGI FELKÉSZÍTŐ

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

2024 -TŐL ÉRVÉNYES
KÖVETELMÉNYEK SZERINT

Közép- és emelt szint

**Antalné Szabó Ágnes - Keisz
Ágoston - Raátz Judit:**
Érettségi felkészítő –
Magyar nyelv és irodalom

A projekt a Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, valamint a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet együttműködésében valósul meg.

ELTE | BTK

